

Ur Täbybygdens historia

Det har sagts mig att det för gamla F 2-are skulle vara av ett visst intresse med en kortfattad redogörelse för den socken, den bygd till vilken flottiljen hör. Om det är riktigt vet jag inte. En del fick kanske nog av socknen när de låg här på »Näset». Andra tycker kanske att de hade så litet gemensamt med byden, att den är dem lika ovidkommande som vilken obekant trakt som helst. För att nu inte tala om dem som tycker att bygdeskildringar överhuvud taget nätt opp är det värsta de vet. Men Marinflygaren har måhända också en del läsare, som tycker att det i alla fall kan ha sitt intresse att veta litet mera än de vet om den bygd de under Hägernästiden på olika sätt kom i kontakt med.

Jag börjar med själva sockennamnet Täby. Det finns skriftligt belagt redan på 1000-talet, vilket är mycket ovanligt i fråga om sockennamnen. Det har vi socknens namnkunnigaste man, Jarlabanke, en av 1000-talets mäktigaste uppländska stormän att tacka för. Han var tydligen mån om att låta eftervärlden få veta vilken karl han var, och lät resa åtskilliga runstenar över sig själv. På dessa berättas bl a att han ägde hela hundaret, Vallentuna härad, och »ensam ägde hela Täby» — ain ati alan tabu. Vare sig nu det skall tolkas så att han ägde hela socknen eller endast Täby by, så var det i alla fall där som bygdens rikaste och mäktigaste man, hundarets hövding, bodde. Och som den förnämsta byn i trakten fick den också ge namn åt socknen, när sockenindelningen genomfördes på 1100-talet och den första kyrkan byggdes. Den trakt, vars befolkning gemensamt byggde, underhöll och »sökte», eller som vi nu säger, besökte samma kyrka, bildade nämligen socknen. Och det är alltså kring kyrkan som socknen vuxit upp. Men långt, långt dessförinnan fanns en viss organiserad samhällsbildning i bykommunerna med sina bystämmor på vilka gemensamma angelägenheter avhandlades. Och denna den äldsta formen av kommunal självstyrelse kan rent av gå så långt tillbaka i tiden som till den första bosättningen i byden. När den ägde rum här är omöjligt att mera bestämt säga. Några stenxor har anträffats, men av dessa kan inga bestämda slutsatser dragas om när människor mera varaktigt slog sig ned här. Och vare sig nu yxorna använts av de första fasta bebyggarna eller ej, så kan i varje fall bebyggelsen inte

vara äldre än omkring 4000 år. Det är ju för all del vackert det, men i jämförelse med bebyggelsen på många andra håll i vårt land är den faktiskt relativt ung. Det hänger samman med att det var vid en i förhållande till det övriga landet relativt sen tidpunkt som våra trakter höjde sig ur havet. Det var först vid slutet av stenåldern, för något mer än 4000 år sedan, som landhöjningen hunni så långt att en bosättning överhuvud taget var möjlig. Här i Stockholmstrakten stod vattnet ungefär 25 meter högre än nu. Under bronsåldern — c:a 1500 till c:a 500 f. Kr. — höjde sig landet avsevärt, men bebyggelsen tycks alltjämt ha varit sparsam. Annorlunda blev det under järnåldern. Då hade odlingsbara lerslätterna höjt sig över havets nivå, och de många fasta fornlämnningarna, gravar, gravfält, runstenar osv, vittnar om en talrik fast befolkning. Den stora massan av våra fornlämnningar består av sådana högar, jordblandade rösen och stensättningar, som man träffar på litet var stans ute i backarna. Och eftersom flera gravfält ligger alldeles intill de nuvarande byarna eller gårdarna, kan man sluta sig till att dessa legat på samma plats redan för 1000 år sedan.

Det är givet att forntidens Täbybor, liksom övriga roslagsbor, vid sidan av åkerbruk, boskapskötsel och fiske kom att ägna sig åt sjöfart. Vid mitten av 800-talet började ju vikingatågen till Västeuropa. Om några Täbybor deltagit i dessa färder är inte känt. Huvudsakligen gick också svearnas färder i österled och otvivelaktigt har rospiggarna, som helt enkelt betyder roslagsborna, varit framstående deltagare i de färder, som ledde till det ryska rikets grundande undr andra hälften av 800-talet. Om män från våra trakter, som deltagit i vikingafärderna österut på Röde Orms tid talar åtskilliga runinskrifter. Här i Täby har vi inte mindre än 6 ristningar, som minner om män som dött i österled. Två av dem talar om en man vid namn Holme, som t o m tillhörde den grekiske kejsarens livvakt, väringagardet. En annan sten har den synnerligen intressanta, nästan sensationella inskriften: »Estrid lät resa dessa stenar efter Östen, sin man, som drog till Jorsala (Jerusalem) och dog borta i Grekland.» Kanske bevarar stenen rent av minnet av den första pilgrimsfärden till det heliga landet, som företagits av en svensk. Att en Täbybonde redan år 1000 ger sig åstad på pilgrimsfärd måste

tyda på att kristendomen så tidigt fått fotfäste här. Och under brytningstiden mellan hedendomen och kristendomen fick deltagarna i de stora riksbloten i Gamla Upsala under färden dit här i Täby särskilt starka påminnelser om att det var kristen bygd de passerade. Seden att resa runstenar, runstensmodet så att säga, slog nämligen igenom samtidigt med kristendomens framträngande och kan nog betraktas som en allom synlig protest mot den gamla gudstron från de nykristna släkternas sida. Och Täby är en av vårt lands allra runstensrikaste socknar. Därtill kommer att hela häradets mäktigaste man, den redan omnämnde Jarlabanke, var kristen. Han visade det på olika sätt, som ruinskriifterna också minner om. Någon kyrka är det dock inte troligt att han byggde. Det var först på 1100-talet som sådana började uppföras, enkla träkyrkor, s k stavkyrkor, i vilka väggarna bestod av stående kluvna ekstammar upptill infalsade i en liggande bjälke, det s k hammarbandet. En sådan kyrka stod säkert på samma plats där vår nuvarande kyrka uppfördes under andra hälften av 1200-talet. Utan att förfalla till någon otillbörlig lokalpatriotism vågar jag påstå, att Täby kyrka är en av de skönaste klenoderna i kronan av medeltida uppländska sockenkyrkor. Mest kanske på grund av sina märkliga, aldrig överkalkade målningar, utförda av 1400-talets berömdaste målare Albert. I det brokiga bildgalleriet möter oss inte bara de bibliska gestalterna, helgon och kyrkofäder, gudsmän och djävlar utan också den tidens sockenbor, präster och kyrkovårdar, fogdar och sexmän, bönder och fiskare. Bilderna ge t o m en god föreställning om hur de gick klädda.

Utrymmet tillåter mig inte att ens i största korthet försöka skildra socknens historia fram genom århundradena. Jag får inskränka mig till att säga att den ända fram emot början av 1900-talet var en typisk landskommun med byar, bondgårdar och en del herresäten. Främst bland dessa måste Näsby — nu sjökrigsskolan — nämnas, vars förste kände ägare var en riddare Karl Estridaeson, som levde på 1200-talet. Bland övriga ägare skall här bara nämnas den ryktbara Kristina Gyllenstierna, mest bekant för sina insatser vid försvaret av Stockholms slott 1520, Karl XII:s berömde fältherre Johan August Meijerfeldt och dennes son med samma namn. Han var gift med en av »de tre gracerna» vid Gustaf III:s hov, som säges ha varit »en skönhet som den förra världen hade tillbedit på knä och givit offer åt som Venus och Diana». Och hade hon allt sitt tjänstefolk med sig på Näsby, när hon ibland bodde där, så var det en försvarlig stab: kammartjänare, kammarjungfru, husjungfru, 4 lakejer, spannriddare, hushållerska, husdräng, en

madam och 5 pigor. Av övriga gårdar är väl för de flesta F 2-are Viggbyholm mest bekant. Det finns omnämnt redan i slutet av 1200-talet under namnet Vighby (byn vid viken) och fick sitt nuvarande namn först på 1700-talet. Sitt nuvarande utseende fick mangårdsbyggnaden genom en ombyggnad under början av 1800-talet, men rester av en medeltida byggnad, antagligen av mycket förnämligt slag, finns kvar. I Viggbyholm låg också Kiula by, som omfattade vad som nu brukar kallas norra villastaden och D-sektionen.

Hägernäs har troligen fått sitt namn av att hägern häckat, i varje fall observerats där. Längre hölls där en strömmingsmarknad under september månad, vid vilken skärgårdsborna bytte ut sina varor mot spannmål.

Vid Ensta fanns en mycket omtalad gästgivargård.

Redan i början av 1800-talet började grannskapet till Stockholm att sätta sin prägel på socknen, låt vara att den ända ett stycke in på 1900-talet behöll sin jordbruksbetonade karaktär. Vid sekelskiftet uppgick folkmängden till 1.306 personer men redan 1910 hade den ökat till 2.227. Då hade bebyggelsen vid järnvägsstationerna börjat skjuta fart. 1919 var befolkningssiffran uppe i över 3000. 25 år senare var inte mindre än 6.882 personer kyrkoskrivna och idag är det närmare 8000. Utvecklingen och förvandlingen till förortskommun är redan ett fullbordat faktum och länge dröjer det nog inte, förrän också Täby är en del av Stor-Stockholm.

H. O. Ferenius.

Interiör från nya underofficersmässen vid F 2